

Hrvatski putnici, putopisci i dokumentaristi u Indiji*

Ovaj članak obrađuje povijest i opća svojstva putopisa i dokumentarnih filmova koje su sastavili naši indijski putnici. Neočekivano su brojni njihovi putopisi; ako Polovo djelo „*Le divisiment dou monde*“ uzmimo s rezervom, zbog njegova nedovoljno dokumentiranoga dalmatinskoga podrijetla (ali dobro dokumentirana dalmatinskoga podrijetla njegove obitelji), hrvatski putopisci započinju Jurjem Husom Rasinjanjinom u 16. st., nastavljaju se u 18. st. s Vesdinovim opsežnim putopisom i enciklopedijskim djelom o Indiji „*Viaggio alle Indie orientali*“, da bi u cijelom 20. st. pa do danas imali dosta opsežan korpus djela o indijskim putovanjima, uključujući i dokumentariste. Neka su od njih književno-estetski visoko istančana, neka su više dokumentarno i stručno vrijedna. U članku se ta djela nastoje sustavno nabrojati i razvrstati prema zajedničkim obilježjima kako bismo na jednom mjestu imali, koliko je moguće, potpun pregled hrvatskih autora o Indiji u putopisnom žanru. U našem su kulturnome krugu neka od ovih djela malo poznata i proučavana, neka su i teže dostupna, pa bi ovaj članak mogao poslužiti kako bi se na njih skrenulo više pozornosti te da ih i čitalačka publika i stručnjaci zainteresirani za Indiju i Orijent više uzmu u obzir.

Ključne riječi: putopis, putnici, misionari, Indija

Putnici i putopisci

Tradicionalno bi se prvim hrvatskim putnikom i putopiscem u Indiji mogao smatrati Marko Polo (1257. – 1324. g.). Njegovo dalmatinsko, a pogotovo korčulansko podrijetlo, stvar je određene kontroverze. Pouzdani izvori o njegovu podrijetlu dostupni su, ali je potrebno nešto truda kako bi se do njih došlo. U ranijem prilogu (Andrijanić, 2022), upravo zbog tih povijesnih nedoumica, nisam spome-

* Prethodnik ovoga članka je kratak prilog *Travellers, Travel Writers and Documentarians* objavljen 2022. g. u Zborniku *Croatian-Indian Links. Thirty chapters for Thirty years of diplomatic relations (1992 – 2022)*. Nastao na temelju te skice, ovaj je članak bitno proširen novim spoznajama i uvidima te je dopunjen preciznijim i točnijim podacima gdje sam ih uspio naći. U članak su uključeni i neki pisci i putnici za koje tamo nije bilo mjesta zbog prirode i opsega publikacije. Za vrlo bogate primjedbe i dopune srdačno bih zahvalio Jurju Bubalu koji me upozorio na radove Zlatka Šulentića, Seada Saračevića i na dokumentarista Radovana Sredića te na njihova djela o Indiji kojih nisam bio svjestan.

nuo Marka Pola. Ipak, nakon pažljivijega razmatranja izvora, uvjetno bi se ovdje ipak moglo i za njega naći mjesta.¹

Zadnja je sinteza istraživanja o mogućem hrvatskome Polovu podrijetlu disertacija Željane Puljiz-Šostik (2015: 5-16), uz koju se može izdvojiti i preporučiti urednička knjiga Branka Vujanovića (2008) i članak Anđelka N. Paveškovića (1998). Najstariji bi izvor za dalmatinsko podrijetlo obitelji Polo mogla biti venecijanska rukopisna kronika *Chronicon Iustiniani* iz 1358., koja obitelj Polo svrstava među doseljenike u Veneciju sa zabilješkom da dolaze iz Dalmacije („di Dalmazia”).² Ta je kronika sastavljena 34 godine nakon Polove smrti, ali još za života Polove supruge i kćeri. Tvrdnje o dalmatinskome podrijetlu navode se i u *Chronica veneta historiae* (1446. g.), u *Le vite dei dogi* (1522. g.) Marina Sanuda Mlađeg (Marino Sanuta), kao i u nizu kasnijih izvora. Od starijih isprava valja izdvojiti i venecijanski dokument ADD MS 12475 iz British Libraryja za koji se nekad u literaturi navodilo da potječe iz 14. st.,³ ali se čini da ipak potječe iz sredine 15. st.⁴ Zato bi se prilično sigurno moglo ustvrditi da je tvrdnja o dalmatinskome podrijetlu obitelji Polo u dokumentima dobro potkrjepljenja, iako za njezino korčulansko podrijetlo nema nedvojbenih dokaza.⁵ U tome bi se smislu moglo učiniti primjerenim uvjetno svrstati Pola i njegovo djelo *Le divisiment dou monde (Opis svijeta)*⁶ u pregled hrvatskih putnika, iako uz jasnu kritičku ogradu.

U Polovu se *Opisu svijeta*⁷ može pronaći nekoliko vrlo zanimljivih detalja i uvjerljivih zapažanja o Indiji.⁸ Opis Indije započinje (prema Maksimovićevu hrvatskome

1 Interpretacijski centar Marko Polo (MPIC) Gradskoga muzeja Korčula tako temelji svoje djelovanje na sudjelovanju Marka Pola u pomorskoj bitci između venecijanske i đenoveške flote koja se odvijala na korčulanskom arhipelagu 7. rujna 1298., a ne i na Polovu korčulanskome podrijetlu.

2 Tiskano izdanje kronike iz 1965. izostavlja zabilježbu o dalmatinskom podrijetlu, ali Pavešković (1998) iznosi niz argumenata u prilog autentičnosti zabilježbe.

3 Wood, 1996.

4 Usp. Puljiz-Šostik (2015), str. 11.

5 Onomastičku i heraldičku argumentaciju V. Depola (Vujanović [ur.], 2008: 19-23) o vezama prezimena Polo s Korčulom ne treba olako odbaciti.

6 Naslov *Le divisiment dou monde* djelo nosi na rukopisu 1116 iz pariške Nacionalne knjižnice koji je najstariji i najbliži autografu. Djelo je poznato i po zagonetnom naslovu *Il Milione* (Puljiz-Šostik, 2015: 1)

7 *Livre des Merveilles du Monde* u francuskome izvorniku.

8 U Maksimovićevu se prijevodu Indija opisuje od poglavlja 151 (u 150. je opisana Šri Lanka) do 164 (u 165. su opisani otoci koji pripadaju Indiji) (str. 173-193). U Yule-Cordierovu prijevodu od str. 331. do 403 (sv. II, knj. III, od 16. do 31. poglavlja). U više se studija u sekundarnoj literaturi referira na Polov opis Indije; ovdje bismo mogli preporučiti Schouten (2020). str. 7-23 i Nilakanta Sastri (1957).

prijevodu) u 151. poglavlju,⁹ nakon što je u 150. opisao otok Seilan (Šri Lanku). Započinje opisom Maabara (arap. *Ma'abar*), koji odgovara Koromandelskoj obali jugozapadne Indije, u današnjem Tamil Nāḍuu. Taj je dio osobito zanimljiv te djeluje živo i autentično. Polo opisuje tri monsunski mjeseca, nesnosnu žegu, običaj samospaljivanja udovica, *satī*. Opisuje kralja kojega zove „Sender Bandi Devar”,¹⁰ opisuje odjeću Indijaca (tek komad tkanine koji prekriva intimne dijelove tijela, danas poznate kao *dhoti*). Svi koji su bili u Indiji osobito će prepoznati opis gdje ljudi ustima ne dotiču posude iz koje piju vodu ili gdje se hrane samo desnom rukom.¹¹ Polo spominje štovanje idola, kao i gavije, ljude najnižega društvenog staleža koji jedini jedu govedinu. U 153. poglavlju, nakon opisa pokrajine Muftili (Macchlīpaṭṭam ili Masulipatnam u Andhra Pradeshu), Polova se priča vraća u tamilske zemlje, opisujući grobnicu sv. Tome apostola koja se i danas nalazi u blizini Madrasa, na Koromandelskoj obali. U pokrajini Lar/Jar (p. 154) Polo opisuje „abraimane”, brahmane koji nose svetu vrpču od pasa do ramena i koji su pouzdani trgovci. Spominje tu i „chughije”, *yogine* isposnike koji dugo žive; oni ne nose odjeću te odgovaraju da je to zato što su nadišli žudnju te se, za razliku od onih koji ju nisu nadišli, ne trebaju pokrivati. Suzdržavaju se od pozljeđivanja te paze da ne ozlijede ni kukca. Ovdje bi se moglo raditi o ḍinistima digambarskoga reda, koji su u to vrijeme bilo vrlo važna i prisutna vjerska zajednica u tome dijelu Indije. Nakon toga, posjećuje Cail (Kāyalpaṭṭanam u Tamil Nāḍuu), pa prelazi na jugozapadnu obalu i posjećuje Colium (Kollam) u Kerali, Eli i naposljetku Melibar (Malabarsku obalu). Dalje posjećuje sjevernije Gozurat (Guḍarāt) i Tanu (Thāna) u blizini današnjega Mumbaia. Posjećuje i Cambaet (Khambhāt ili Cambay), kao i slavno šivističko hodočastište i trgovačku luku Somnāth na po-

9 U Yule-Cordierovu standardnome prijevodu na engleski to odgovara sv. II, knjizi III, 16. poglavlju, na str. 331. Yule-Cordierov je prijevod sačinjen prema brojnim izvorima, rukopisima i prijevodima. Maksimovićev je prijevod priređen prema *Ottimu*, toskanskoj inačici *Opisa svijeta* iz prvoga desetljeća XIV. st. Maksimović se, prema Puljiz-Šostik (2015: 4), služio izdanjem Dantea Olivieria iz 1912.

10 Sender Bandi moglo bi biti Sundara Pāṇḍya. Vladari iz obitelji Pāṇḍya iz Maduraija u to su vrijeme vladali jugoistočnim dijelovima Indijskoga potkontinenta. Dva su vladara Pāṇḍya nosila ime Sundara Pāṇḍya; Sundara Pāṇḍya Mahāvarman (1216. – 1238. g.) i Sundara Pāṇḍya Ḍaṭāvarman (1250. – 1268. g.). Sundara Pāṇḍya Davar, kojega je sreo Polo, mogao bi biti vazalski vladar podčinjen vladaru Pāṇḍya u Maduraiju koji nosi ime slavni predšasnika. U vrijeme Polova posjeta cijelim je tim područjem vladao Mahāvarman Kulaśekhara Pāṇḍya I. (na vlasti od 1268. do 1308. g.).

11 U Yule-Cordierovu izdanju (str. 342) ovaj se dio teksta nalazi u uglatoj zagradi, što znači da pripada talijanskome prijevodu Giana Battiste Ramusia (1485. – 1557. g.) Kako se ovo ne javlja u Maksimovićevu prijevodu, očito je da ga nema u toskanskoj inačici Polova teksta iz 14. st. prema kojem je priređen Maksimovićev prijevod.

luotoku Kathiawaru. Ovdje se može dodati i prilično pouzdan opis života Buddhina,¹² kao i njegovih prošlih života u poglavlju 155 o Seilamu (Šri Lanki).¹³

Prvi hrvatski putnik za kojega možemo pouzdano tvrditi da je posjetio Indiju bio je Juraj Hus (Rasinja, oko 1510. – Požun, nakon 1566. g.). Njega su 1532. u Rasinji u Podravini zarobili Osmanlije i odveli ga u Carigrad. Nakon smrti svojih gospodara, pridružio se osmanlijskoj vojsci u nadi da bi odatle mogao pobjeći, ali je završio u Egiptu. Godine 1538., pod zapovjedništvom osmanskog namjesnika u Egiptu, Hadima Süleymana Paše, sudjelovao je u neuspješnoj opsadi indijskoga grada Diua kojega su držali Portugalci. Grad Diu bio je 1509. poprištem velike pomorske bitke u kojoj su Portugalci porazili savez Guđarātskoga sultanata, egipatskoga Mamelučkoga Sultanata i *zamorina* iz Calicuta, a gradom je Diuom zapovijedao Mālik Ayāz, za kojega je Vladimir Mažuranić (1925. g.) tvrdio da je hrvatskoga podrijetla.¹⁴ Hus je napisao putopis po zemljama koje je posjetio u kojem se ističe opis Egipta. Opis Indije usputan je i više usredotočen na opsadu grada. Latinski je tekst po prvi put uredio i izdao Petar Matković u *Starinama*, knj. 13 iz 1881. g., a cjeloviti je hrvatski prijevod, s latinskim izvornikom, izašao kao prva knjiga biblioteke Podraviana 2017. g.¹⁵

U 17. je stoljeću u Indiji boravio misionar isusovac Nikola Ratkaj (Veliki Tabor 1. siječnja 1601. – Thāna u blizini današnjega Mumbaia, 25. veljače 1662. g.). U Indiju je Ratkaj stigao u proljeće 1623. g. i tamo proveo 39 godina, ponajviše na sjeverozapadnome obalnome dijelu koji danas pripada savezним državama Mahārāštra i Goa, uz sjevernije lučke gradove Daman i Diu u današnjem Guđarātu. Nikola Ratkaj nije sastavio putopis, ali o njegovu boravku u Indiji svjedoči šest sačuvanih pisama na latinskom te po jedno na talijanskome i portugalskom. Pisma je kritički izdao i preveo Mate Križman (Križman, 1990, Matišić i Križman, 2002). Nikola Ratkaj pripremao se za tibetsku misiju, ali kako je to pokazala Z. Matišić (2002: 155-163), do Tibeta ipak nije nikada došao. U pismima se nađe i ponešto prikaza Indije i Tibeta iz druge ruke, pa tako, primjerice, u pismu ravnatelju zagrebačkog isusovačkoga kolegija o. Jurju Dobronokyju od 15. ožujka 1629. g. Ratkaj govori o tibetskim Lamama i

12 Polo ga zove „Sagamoni Borcan”. Sagamoni je Śākyamuni „mudrac iz plemena Śākya”, a Burkhan je mongolsko ime za Buddhu.

13 Yule-Cordier, sv. II. knjiga III, pogl. 15, str. 316-331.

14 Za argumente protiv vidi Bašić (1999), str. 109-112.

15 *Opis putovanja Jurja Husa: Descriptio peregrinationis Georgii Huszthii*. Koprivnica: Društvo hrvatskih književnika, Podravsko-prigorski ogranak. Ur. Mario kolar, prov. Zrinka Blažević. Od novijih prikaza Husova putopisa mogu se ovdje preporučiti Bašić (1999), str. 113-127 i Bubalo (2024), str. 73-89, gdje se mogu naći i reference na dodatnu literaturu.

opisuje glavni grad Tibeta u kojem je glavni Lama (Dalai-lama?) boravio. Ratkaj također spominje druge Lame koji su podređeni glavnom Lami poput biskupa papi. Opisuje i naukovanje budističkih redovnika te druge zanimljive detalje.¹⁶

Prvi hrvatski putnik u Indiju koji je napisao putopis bio je hrvatski karmelićanski misionar Filip Vesdin (1748. – 1806. g.), poznat pod redovničkim imenom Paulinus a Sancto Bartholomaeo. Vesdin je rođen u mjestu Hof am Leithaberge (hrv. Cimov) u Donjoj Austriji. U Indiji je proveo 13 godina (od 1776. do 1789. g.) služeći kao generalni vikar, apostolski vizitator i rektor Verapolitanskoga seminara, i to na Malabarskoj obali Arapskoga mora u današnjoj indijskoj saveznoj državi Kerali koju je čak 480 godina ranije bio posjetio Marko Polo. Godine 1796. u Rimu je na talijanskome jeziku objavio putopis *Viaggio alle Indie orientali (Putovanje u istočnu Indiju)*.¹⁷ *Viaggio* nije samo putopis, već opsežno stručno i enciklopedijsko djelo koje, osim Vesdinovih osobnih zapažanja i iskustava, sintetizira sva dostupna znanja o Indiji toga doba. Knjigu su vrlo dobro prihvatili europski čitatelji, a već 1798. g. na njemački ju je preveo njemački putnik i književnik Johann Reinhold Forster.¹⁸ Godine 1800. William Johnston preveo je Forsterov prijevod s njemačkoga jezika na engleski.¹⁹ Johnston je u prijevod uključio Forsterove bilješke i dodao svoje. Godine 1808. u Parizu je objavljen francuski prijevod Vesdinova talijanskoga izvornika u tri sveska. Prva dva sveska sadrže prijevod *Viaggia* koji je pripremio izvjesni Marchena, koji je, međutim, prije dovršetka teksta preminuo. Knjige se nadalje uhvatio Anquetil-Duperron (1731. – 1805. g.), slavni pionir orijentalnih studija, posebno iranistike i indologije. On je dodao i treći svezak koji sadrži opširne, nerijetko i vrlo kritičke bilješke i komentare. Vesdin se, naime, nerijetko upuštao u kritičku polemiku s drugim autorima, pa tako i s Anquetil-Duperronom. No ni Anquetil-Duperron nije doživio završetak projekta jer je 1805. i on preminuo. Knjigu je završio tek Sylvestre de Sacy i izdao ju 1808. g.

Vesdinov se *Viaggio* sastoji od dviju knjiga; prva je knjiga putopis i geografski opis južne Indije. Vesdin također opisuje svoj dolazak u Pondicherry 25. srpnja 1776. g. i kršćanske ustanove na Koromandelskoj obali, na jugoistoku Indije. Za-

16 AH Coll. Zagrabien. Fasc. 5, br. 32. Iz knjige *Indija i Tibet Nikole Ratkaja*, Zdravke Matišić i Mate Križmana, (2002), str. 86 (Matišić i Križman, 2002: 121-122).

17 *Viaggio alle Indie orientali umiliato alla santità di N. S. papa Pio sesto pon tefice Massimo*. Roma: Presso Antonio Fulgoni, 1796.

18 *Des Fra Paolino da San Bartolomeo Reise nach Ostindien. Mit Anmerk. von Johann Reinhold Forster*. Berlin, 1798.

19 *A Voyage to the East Indies*. London: J. Davis, 1800.

tim opisuje Madras, Madurai, Tandavur, potom Mysore, Bangalore i na kraju (od 6. poglavlja nadalje) Malabarsku obalu u današnjoj Kerali. Vesdin spominje i opisuje gradove na Dekkanu i u sjevernoj Indiji gdje Vesdin osobno nikad nije bio. U sklopu opisa sjevera Indije, Vesdin prenosi i prilično pouzdanu skicu povijesti sjeverne Indije nakon Timurova osvajanja Delhija 1398. g.²⁰ Uz sve to, Vesdin opisuje politički sustav, gospodarstvo, ljude i njihove običaje. U 4. i 5. poglavlju opisuje, poput Pola, grob, život i mučeništvo sv. Tome apostola. U prvoj se knjizi Vesdin osobito često osvrće na suvremenu povijest, ulogu europskih sila i tadašnju političku situaciju. Uz to, brojni su opisi hinduističkih hramova, vjerskoga sustava i obreda. U poglavljima 10 i 11 opsežno i detaljno opisuje floru i faunu koju dovodi u svezu s religijskim sustavom. Druga knjiga započinje opisom hinduističkoga društva, odgojem djece, obrazovnim sustavom te opisom i ulogom braka u hinduizmu (pogl. 1 i 2). Dalje opisuje hinduistički pravni sustav te društvene staleže i zajednice (pogl. 4). Posebno je važan i iscrpan opis indijskih jezika (pogl. 6) i uloge sanskrta u indijskoj kulturi. Ovdje se nalazi i pronicljiva Vesdinova zamjedba o indijskome podrijetlu Roma i njihova jezika.²¹ Sedmo je poglavlje poredbeni opis hinduističkih bogova i religijskoga sustava. Vesdin do kraja svojega traktata opisuje i hinduistički kalendar, glazbu, književnu tradiciju, narodnu medicinu i ljekovito bilje. Knjiga završava opisom Cejlona i putovanjem natrag u Europu.

U Vesdinovu se *Viaggiu* osjeća težnja da predstavi što pouzdanije podatke o Indijskome potkontinentu; on ga želi prikazati u pravome svjetlu, kao prostor drevne i istančane kulturne, društvene i političke tradicije. To Vesdin nastoji postići opisom utemeljenim u indijskim vrelima, a ne samo u zapadnjačkima koje nerijetko grubo kritizira. Vesdin tako sanskrtske pojmove tumači prvo u skladu s indijskim sanskrtsko-sanskrtskim leksikonom *Amarakošom* (između 6. i 8. st.), kao i s djelima starodrevne indijske književnosti koja su mu dostupna u rukopisima koje skuplja. Svoje indijske izvore Vesdin također potkrjepljuje antičkim i suvremenim zapadnim djelima što sve čini *Viaggio* stručno-znanstvenom studijom, nekad i teže prohodnom zbog svoje akribičnosti. Čitatelja ostavlja zatečenim morem vrela kojima se koristi. U tom se smislu talijanski izvornik uvelike razlikuje od njemačkoga i engleskog, a donekle i od francuskoga prijevoda koji su izostavili brojne reference i na taj način bitno „osakatili” Vesdinov rad.²²

20 Knjiga 1, pogl. 3.

21 Detaljnije vidi u: Andrijanić (2023).

22 O *Viaggiu* se u nas malo pisalo. Kraće je ulomke iz knjige objavila Đurđica Križman-Zorić (1990), a u diplomskom je radu *Hinduizam u djelu Viaggio alle Indie orientali Filipa Vesdina*

Više od stoljeća nakon Vesdina, sljedeći putopis po Indiji objavio je barun Oskar Vojnić (Subotica, 18. svibnja 1864. – Port Said, 18. svibnja 1914. g.), ali ni taj još nije bio na hrvatskome jeziku, već na mađarskom. Vojnić je bio svjetski putnik, putopisac i istraživač, bački Hrvat iz Vojvodine. Po zanimanju bio je pravnik, a potjecao je iz imućne plemićke obitelji. Diplomirao je pravo u Budimpešti, a 1884. g. krenuo je na put po Egiptu i Palestini. Godine 1893. krenuo je na putovanje oko svijeta, ploveći na brodu Colombia od Hamburga do Amerike. Netom prije Prvoga svjetskog rata obišao je Indiju, jugoistočnu Aziju, Afriku, Australiju i Novi Zeland. Svoja putovanja opisao je u *Subotičkim novinama*, a od 1894. do 1913. g. objavio je osam putopisa na mađarskome jeziku.²³ Putovanja po Indiji, zajedno s jugoistočnom Azijom (Burmom, Malajskim poluotokom i Sijamom) opisao je u knjizi *British India, Burma, Maláji félsziget és Siam (Britanska Indija, Burma, Malezijski poluotok i Siam*, Budimpešta: Kovin Testverek, 1913). Putovao je Indijom prvo od Kolkate do Madrasa; zatim je obišao cijelu južnu Indiju, zatim sjeverno prema Goi, Mumbaiju, Daulatābādu, Barodi (Baṛaudā, danas Vaḍodarā). Iz Guḍarāta prešao je sjeverno u Rāḍasthān, a zatim je posjetio Āgru i Delhi. Istočno je nastavio porječjem Gange i Yamune do Allahabada, Benāresa da bi krug zatvorio u Kolkati. Odatle je nastavio za Darjeeling (Dārḍiling), istočnu Indiju i Burmu. Vojnićeve knjige o Indiji obiluje brojnim fotografijama koje je snimio na putu. Fotografije pokazuju osobito zanimanje za etnografiju i svakodnevni život tradicionalnoga društva i plemenskoga stanovništva. S druge je strane Vojnić pažljivo bilježio fotografskim aparatom arhitektonske spomenike kao što su špilje i hram Kailasanātha u Ellori ili južni hramski gradovi u Rāmeśvaramu i Śrīraṅgamu. Brojne Vojnićeve fotografije sjajan su dokument o velikim indijskim spomenicima kakvi su bili 1911. g. kada je Vojnić obilazio Indiju. Također možemo vidjeti fotografije iz Ḍaipūra, Āgre, Fataḥpur Sīkrīja i Benāresa. Zanimljive su i fotografije hrama Ḍagannātha u Purī i hrama Liṅgarāja u Bhuvaneśvaru. U svemu tome Vojnić se otkriva kao znatiželjan istraživač, ali i precizan dokumentarist. O Vojniću se u nas manje pisalo, a u tome je izuzetak članak Tibora Sekelja (1912. – 1988. g.), također svjetskoga putnika i književnika, objavljenoga u tri nastavka

Ivana Delić prevela i obradila sedmo poglavlje druge knjige koje se bavi indijskim bogovima i religijom.

23 *Budapesttől Sitkáig* [Od Budimpešte do Sitke] 1894, *Oroszországban (a 40. és 62-ik szélességi fok között)* [U Rusiji (između 40. i 62. stupnja zemljopisne širine)], 1904, *A Vesuvion* [Na Vezuvu], 1906, *A Csendes Óceán szigetvilága* [Na Pacifičkom arhipelagu], 1908, *British India, Burma, a Maláji félsziget és Siam* [Britanska Indija, Burma, Malajski poluotok i Sijam], 1913, i *A Kelet-indiai szigetsoporton* [Na otočju jugoistočne Azije], 1913.

u časopisu *Rukovet* 1974./1975., povodom 110. obljetnice Vojnićeva rođenja i 60. obljetnice njegove smrti.²⁴ Nedavno je objavljena i monografija o svjetskim putnicima Jurja Bubala (2024) kojom su široj javnosti postale lako dostupne pouzdane obavijesti o Vojniću i fotografije. Vojnić je na svojim putovanjima prikupio opsežnu etnografsku i umjetničku zbirku. Predmeti iz njegove ostavštine nalaze se danas u Galeriji Matice srpske i Vojvođanskom muzeju te u likovno-povijesnom odjelu Gradskoga muzeja u Subotici. Velika se fotografska zbirka nalazi dijelom u Mađarskom nacionalnom muzeju u Budimpešti, a dijelom u Gradskom muzeju Subotica.

Treći je putnik kojeg ovdje možemo spomenuti Josip Franjo Mikulec, potpuna suprotnost Vojniću, uglađenomu intelektualcu iz bogate plemićke obitelji. Josip Franjo Mikulec bio je svjetski poznati putnik i sakupljač autograma poznatih osoba. Rođen je 15. siječnja 1878. g. u selu Krušljevo u seljačkoj obitelji. Iz Hrvatske je otišao u svijet 1901. g., najprije u Italiju, zatim na Maltu, u Južnu Afriku i Južnu Ameriku. Mikulec je oko 1908. g. otišao u Sjedinjene Američke Države, koje je pješke proputovao između 1908. i 1911. g., pod budnim okom novinara koji su ga na tom pothvatu pratili. Mikulec, kojeg su u Americi zvali Joe i Joseph, postao je poznat kao „Globe Trotter”. Iz Kalifornije je 1911. g. otišao u Australiju, a zatim je sljedeće tri godine proveo na Novom Zelandu, Filipinima, Japanu, Kini, Singapuru, Burmi, Indiji, Egiptu, Osmanskome Carstvu, Engleskoj, Francuskoj, Njemačkoj, Danskoj, Češkoj, Italiji, Španjolskoj i Portugalu. U 14 godina obišao je šest kontinenata i proputovao oko 200.000 kilometara. Indiju je posjetio godine 1912. (godinu dana nakon Vojnića), što potvrđuju podatci u putovnici, kao i fotografija koja je, prema natpisu, snimljena u Rangoonu u Burmi (današnjem Mianmaru), koja je tada bila dio Britanske Indije. Mikulec je sa sobom nosio ogromnu knjigu tešku 26 kilograma u kojoj je skupio oko 30.000 potpisa poznatih osoba, umjetnika, javnih ličnosti, političara. U knjizi se nalaze potpisi američkih predsjednika Theodorea Roosevelta, Williama H. Tafta, Woodrowa Wilsona, Warrena G. Hardinga i Calvina Coolidgea, kao i mnogih drugih uglednika, poput britanskog premijera Davida Lloyd Georgea, predsjednika Kine, admirala Togo, J. Pierponta Morgana, brojnih američkih senatora, guvernera, ambasadora. U knjizi se također nalazi i autogram bivšeg potkralja Britanske Indije lorda Curzona, poznatog po kontroverznoj podjeli Bengala 1905. g. Godine 1922. Mikulec je prikazan u filmskom magazinu *Pathé Newsreel*, a pojavljivao se i

24 *Rukovet* 11-12/1974, str. 609-619; *Rukovet* 1-2/1975, str. 11-18 i *Rukovet* 3-4/1975, str. 155-165. Još o Vojniću vidi u Miković (2003) i Bubalo (2024), str. 253-273.

u brojnim novinskim člancima. Godine 1923. prodao je svoju knjigu s autogramima Samuelu Robinsonu iz Philadelphije. Knjiga je ponovno otkrivena 2021. g. kada ju je kupio prodavač knjiga i trgovac Nathan Raab, kako je izvijestila Rebecca Rego Barry u *Smithsonian Magazineu* (2022, 5. travnja). Josip Franjo Mikulec preminuo je 8. svibnja 1933. u dobi od samo 55 godina u Genovi, Italija, gdje je i pokopan.²⁵

Mate Šimunović također je bio poznati svjetski putnik. Rođen je 1900. g. u selu Stilja, blizu Vrgorca, rodnog mjesta pjesnika Tina Ujevića. Zajedno sa svojim psom Globusom, putovao je svijetom 19 godina, od 1928. do 1947. g. Pješke, biciklom i jedrenjakom, prešao je oko 360.000 kilometara, obišao 70 država i bezbroj otoka u Indijskom i Tihom oceanu. Brojne su novine izvještavale o njegovim podvizima, kao što su *New York Times*, *Le Prensa*, *El Telegrafo*, *The Strait Times*, *Shanghai Times*. Njegova putovanja dokumentirana su u rukopisnoj ostavštini koja uključuje 26 dnevnih bilježnica i knjigu s autogramima osoba koje je upoznao. Svoja je putovanja dokumentirao i fotografski te je iza njega ostala bogata kolekcija. Sve su to prikupili i objavili 2013. g. Stipe Božić i Darko Glamuzina u knjizi *Ja, Mate Svjetski*, Zagreb: VBZ. Tek su tada putopisni dnevnički zapisi Šimunovićeви ugledali svjetlo dana. Njegova su putovanja u Indiji prikazana na samo dvije stranice knjige (str. 43-44). Međutim, Šimunović navodi da je posjetio sve važne gradove Indije. Spominje Rāḍasthān, Amritsar, Kolkatu (tada Calcuttu), Benāres. Opisuje hram Buddhina probuđenja u Bodh Gayi, Āgru i New Delhi. Prisjeća se *nizama* (*nizām*, vladarska titula) koji je vladao državom od 15 milijuna ljudi ispred kojeg su sluge čistile pod metlama. Šimunović *nizama* pogrešno smješta u Khandapadu (Khaṇḍapaṛā) u današnjoj Oḍiši, iako vjerojatno misli na *nizama* iz Hyderabadada jer je Khandapada bila pod vlašću hinduističkih vladara. Hyderabad, kojim je vladao *nizam* Osman Ali Khan (Asaf Jah VII.), imao je tada, u međuratnome razdoblju, 15 milijuna stanovnika. U Kolkati je Šimunović upoznao Rabindranatha Tagorea koji mu se potpisao u knjigu putovanja. Na str. 112 nalazi se fotografija stranice Šimunovićeve knjige putovanja gdje mu je Tagore rukom napisao: „Stigao si do mene kako bi mi pokazao da udaljenost ne postoji.”²⁶ Tagore se potpisao bengalskim slovima i datirao zapis na 24. kolovoza 1937. g. Po povratku u domovinu 1946. g., Mati Šimunoviću bilo je zabranjeno dalje putovati te je živio anonimno u rodnom Vrgorcu do svoje smrti 1969. g.

25 Više o Mikulecu vidi kod Bubala (2024), str. 275-299.

26 „You have come to me to prove that distance is not true.”

Godine 1932. Josip Juraj Hitrec je s prijateljem Vladimirom Filipovićem posjetio Indiju. Hrvatski časopis *Svijet*, VIII, br. 13, od 25. III. 1933. g. izvijestio je o njihovim putovanjima po Indiji. *Svijet* navodi da su put Indije krenuli preko Bugarske, da su proputovali cijelom Turskom, Sirijom i Perzijom, odakle su morem stigli u Indiju. U Indiju su došli bez prebijene pare, avanturistički se tamo snalazeći na sve moguće načine, anticipirajući kasnije avanture Borne Bebeka i Željka Malnara iz sedamdesetih godina. Bili su gosti Maharadže od Patiale, upoznali su se i razgovarali s Gandhijem kojeg su fotografirali, a fotografija je izašla u *Svijetu*. Hitrec se u Indiji razdvojio od Filipovića koji je nastavio put po jugoistočnoj Aziji. Zaposlio se u Mumbaiju u oglašivanju i ostao ondje do kraja Drugoga svjetskog rata. Iz Indije je pisao članke za hrvatski tisak, među kojima se može izdvojiti članak o susretu s Gandhijem u Puneu koji je pod naslovom „Večer s Gandhijem” objavljen u časopisu *Evolucija*. Iz Indije je odselio u Sjedinjene Američke Države, gdje je objavio zbirku kratkih priča iz Indije *Ruler's Morning and other Stories*. Međutim, u SAD-u se proslavio knjigom *Son of the Moon* za koju je 1948. g. dobio prestižnu Harperovu nagradu. Knjiga je prevedena na brojne svjetske jezike, računajući i hindski i hrvatski.²⁷ Objavio je još jednu knjigu s indijskom tematikom *Angel of Gaiety*. Do svoje smrti 1972. g. predavao je kreativno pisanje na Buffalo State Collegeu. Iako mu knjige nisu putopisi, Hitrecovo je pisanje o Indiji bilo inspirirano nesvakidašnjim avanturističkim putom po Indiji.²⁸

Drugi naš međuratni putnik po Indiji kojega je put inspirirao da o tom nešto i napiše bio je Svetozar Ritig, poznati znanstvenik, teolog, javna ličnost, pa čak i političar. Ritig je poznat po utemeljenju Staroslavenskoga instituta u Zagrebu. Rođen je 21. srpnja 1873. g. u Slavonskom Brodu, a završio je Teološko sjemenište u Sarajevu i Đakovu 1895. g. Doktorirao je teologiju Beču na Augustineumu, carsko-kraljevskome zavodu za višu izobrazbu biskupijskih svećenika. U Beču je također bio učenikom poznatog slavista i filologa Vatroslava Jagića. Godine 1943. postao je član ZAVNOH-a, a 1945. prvi ministar za socijalnu skrb u Narodnoj Republici Hrvatskoj.

Ritig je 1935. g. posjetio isusovačku misiju u Boshontiju u Bengalju u jesen 1935. g. O svojem boravku u Indiji napisao je vrijednu i zanimljivu knjižicu *U Gangesovoj delti*.²⁹ U njoj opisuje različite aspekte indijske kulture, govori o njezinim geografskim osobitostima, politici, ali i o društvenim prilikama, posebice o kastinskim

27 Hitrec, J. (1960). *Mjesečev sin* [prev. s engl. Branko Brusar]. Rijeka: Otokar Keršovani.

28 Za pregled i ocjenu književnoga djelovanja Josipa Jurja Hitreca vidi Hitrec (2022).

29 Zagreb: Kolegij Družbe Isusove, Misijska biblioteka, br. 1, 1936.

razlikama i siromaštvu. O Vedama, u kojima vidi „sjeme velikih istina” i o povijesti hinduizma Ritig saznaje od dominikanca i sanskrtista o. Johanna u Kolkati. Iz toga razgovora Ritig zaključuje o velikoj iskonskoj starini hinduističke religije, njezinoj prvotnoj čistoći koja je kasnije iskvarena sektaštvom i mnogoboštvom, kao i svaka druga religija, uključujući kršćanstvo, kako Ritig ističe.³⁰ Ritiga se najviše dojmila vedānta koju vidi izravnim putom do Krista. Kastinske su razlike, međutim, kako Ritig saznaje od misionara, razlog zašto prosvjećena duhovnost vedānte ne dopire do obespravljenih slojeva.³¹ Kritičan je prema hinduističkim i đinističkim hramovima, koje smatra kičastima, a Kālīn ga kip u hramu Kālīghaṭ u Kolkati šokira. Kālīghaṭ su kasnije posjetili i znatno povoljnije o njemu pisali putopisci Bebek, Bubalo i Boko. Ritig također prenosi i sasvim promašenu procjenu o. Johanna o tome kako Gandhijeva „zvijezda gasne u Indiji.”³² Središnji je dio knjige vrijedan opis misije u Boshontiju gdje sreće grupu Hrvata, isusovce o. Antuna Vizjaka, o. Pavla Mesarića i časnu sestru Cirilu. Nije to samo opis misije, već i vrijedan opis lokalnih prilika i svakodnevnoga života u zabačenim ruralnim krajevima Gangine delte u međuratno-me razdoblju. Tim je više i šteta što je ova knjižica teže dostupna i manje poznata u našoj javnosti.³³

U posljednje je vrijeme u Hrvatskoj objavljeno više vrlo zanimljivih putopisa po Indiji, no i prije osamostaljenja više je hrvatskih putnika objavilo putopise ili djela s elementima putopisa iz Indije i Azije. Ugrubo bismo ih mogli podijeliti u tri glavne grupe. U prvu bi se grupu mogla svrstati djela učenih indologa, *Benares: Esej iz Indije* Rade Iveković,³⁴ izvrstan članak Radoslava Katičića *Iz indijske putničke bilježnice*,³⁵ putnički dnevnik Karmen Bašić *Krajolici, ljudi, predanosti* i neka djela s putopisnim elementima Čedomila Veljačića. U drugu bi se grupu mogli svrstati avanturistički introspektivni putopisi Borne Bebeka i Željka Malnara. Posebno od ove dvije grupe mogli bi stajati tradicionalniji putopisi Fadila Hadžića *Budha me lijepo primio* iz 1955. g., *Indija* i druga djela Vesne Krmpotić, *Susreti s Azijom* Seada Saračevića i *Ljudi, krajevi, beskraj* slikara Zlatka Šulentića.

30 Str. 11.

31 Str. 30-32.

32 str. 14.

33 Koliko sam uspio pregledati, Knjižnica grada Zagreba jedina je javna ustanova u Hrvatskoj u kojoj je knjiga dostupna, ali samo za korištenje u čitaonici.

34 Zagreb: Biblioteka Zora, knjiga 52, 1990.

35 *Književna smotra* 53, 1984. Dnevničke su bilješke Katičićeve ponovno otisnute u zborniku *Boristenu u pohode*, Zagreb: Matica hrvatska, 2008.

Hadžićeva je knjiga opis dvaju putovanja brodom (1953/54.) koja započinju Britanskim otočjem;³⁶ s jedne strane ide put obala Belgije, Nizozemske i Njemačke, a s druge južno put Tangera u Maroku, odakle Hadžić obilazi Sredozemlje, pa kroz Suez ide u Arabiju odakle pristaje u Mumbai (str. 95-127) i na Šri Lanku (str. 128-141). Hadžićeva je putopisna proza stilistički dotjerana i suptilno duhovita, a putnik se pokazuje kao vrstan pripovjedač i pažljivi promatrač. Zanimljivo je napomenuti da opisuje Vinobea Bhavea, Gandhijeva bliskoga sljedbenika koji je od 1951. vodio pokret *Land Donation Movement* u kojem je nenasilnim metodama pridobivao veleposjednike da doniraju nešto zemlje seljacima bezemljašima. Fadil Hadžić blagonaklon je prema hinduizmu i drugim indijskim religijama, a hinduističke hramove doživljava suprotno od o. Ritiga koji je Indiju posjetio 20 godina ranije: „Neki tvrde: Indijac je rođeni mistik. To su lažne tvrdnje. Indijac je suviše srdačan i prisan sa svojim bogovima ... Rijetko je negdje tako prirodno i toplo kao u indijskim hramovima.”³⁷ Osobito su vrijedan prilog knjizi ilustracije našega velikog slikara Miljenka Stančića.

Slikar Zlatko Šulentić (1893. – 1971. g.) objavio je 1971. putopisnu knjigu *Ljudi, krajevi, beskraj* u kojima slikar lirski istančano opisuje svoja mnogobrojna putovanja, pa tako i putovanje u Indiju i na Šri Lanku, 1956. g.³⁸ Slično, kao i Fadil Hadžić, putovanje započinje u Bombayu, a u prikazu se usredotočuje na špiljske hramove i na umjetnost, ne izostavljajući općeniti prikaz povijesti, kulture i religija.

Indija je uvelike obilježila djelo naše velike književnice, esejistkinje i prevoditeljice Vesne Krmpotić (1932. – 2018. g.). Prema jednome intervjuu, u Indiju se zaljubila radeći kao studentica u izložbenom paviljonu Indije na velesajmu. Kao stipendistica indijske vlade na studijskome je boravku u Indiji bila od 1962. do 1964. g. kad je završila studij bengalskoga jezika na Sveučilištu u New Delhiju. Međutim, i nakon studija često se vraćala u Indiju, fascinirana njezinom duhovnom kulturom. Ovdje bi se mogla izdvojiti zbirka putopisnih eseja *Indija*.³⁹ Svjedočanstvo je to putovanja po Indiji šezdesetih godina u uvjetima kojima se danas možemo samo čuditi. Putopisna je proza Vesne Krmpotić stilistički istančana, ali autorica predstavlja mnogo dokumentarnoga materijala, želeći čitatelju približiti povijesni i kulturni kontekst. Opisuje spomenike, književne i građevinske, svakodnevni život, ali i druš-

36 Hadžić, F. (1955). *Budha me lijepo primio. Putopis slučajnog moreplovca*. Zagreb: Vjesnik.

37 Str. 127.

38 Karlovac: Matica hrvatska, Biblioteka „Svjetlo”, knjiga 3., 1971. Indija i Šri Lanka opisani su na str. 73-110.

39 Zagreb: Epoha, biblioteka Globus, 1965.

tvene odnose i uređenje, poput kastinskoga sustava i satī. Krmpotić, vrsna pjesnikinja, obogatila je putopis brojnim pjesnički izvrsno uspješnim prepjevima indijskoga pjesništva, a epovima Rāmāyaṇi i Mahābhārati posvetila je dva poglavlja knjige. Za napomenuti je da se u toj knjizi još ne osjeća Indijom inspirirana duhovnost toliko prisutna u njezinom zrelim djelima.

1965. g. od iste je izdavačke kuće izašla zbirka reportaža *Susreti s Azijom* Seada Saračevića (1926. – 1998. g.), dopisnika *Vjesnika* s Dalekog istoka, s njegova puta 1961/62. po brojnim zemljama Azije, pa tako i Indije.

U djelima Čedomila Veljačića (1915. – 1997. g.), buddhologa, filozofa i buddhističkoga redovnika, mogu se naći putopisni elementi, iako, striktno govoreći, nije napisao putopis po Južnoj Aziji. Mogla bi se izdvojiti *Pisma s pustinjačkoga otoka* (Zagreb: Naprijed, 1986), meditativno djelo s elementima putopisa u kojem Veljačić opisuje dvogodišnji boravak u buddhističkome samostanu na jezeru Ratgama na Šri Lanki, napisan 1966. i 1967. g. Svoj je pustinjački boravak 1968. g. u mjestu sjeveroistočno od Colomba na Šri Lanki opisao u knjižici *Rala-Hamijeva aranja*.⁴⁰ U knjizi *Od Nepala do Ceylona*⁴¹ nalazimo zanimljiv opis Veljačićeva putovanja po Nepalumu iz ljeta 1955. g.,⁴² u poglavlju „Himalajske priče”.

Indologinja Karmen Bašić (1943. – 1999. g.) svoj je putnički dnevnik pisala između 1971. i 1973. g., ali je knjiga, obogaćena Malnarovim fotografijama, izašla postumno tek 2006. g. Karmen Bašić bila je supruga Željka Malnara i njegova suputnica na putovanju u Indiju automobilom Zastavom 750, popularnim „fićom.” Dnevnik otkriva putovanja po Indiji i Nepalumu te veliku intelektualnu znatiželju za hinduističku tradiciju, posebice za višnuističku vjersku i obrednu tradiciju. To vjerojatno odražava autoričino zanimanje za Jayadevinu *Gītāgovindu*, kako navodi urednica publikacije, Zdravka Matišić. Karmen Bašić pisala je i dnevničke bilješke s putovanja do Indije, ali oni su zasada ostali u rukopisu i čekaju obradu i objavljivanje.

Članak Radoslava Katičića (1930. – 2019. g.) „Iz indijske putničke bilježnice” dnevnik je njegova putovanja po sjevernoj i južnoj Indiji 1973. Odlikuje ga književno-estetska istančanost, usudio bih se reći, nenadmašena u putopisnoj književnosti naših indijskih putnika. Katičić nije opterećen meditacijama o kulturi ni intelektualizmom, već dnevnik odlikuju precizna zapažanja iskusnoga indologa, ali i vrsnoga stilista i estete.

40 Beograd: Sveske br. 3, 1980.

41 Subotica: Osvit, 1980.

42 U knjizi stoji godina 1955., ali prema preporuci Jurja Bubala, prije će biti da se radi o 1965.

Donekle je drugačijega naboja i estetskoga senzibiliteta knjiga *Benares* Rade Iveković, koja opisuje njezin studijski boravak u Benaresu 1987. g. Knjiga je zanimljivo strukturirana prema indijskome kalendaru i u njoj se mogu naći brojne vrijedne zamjedbe i intelektualne meditacije o indijskoj filozofiji, društvu i svakodnevnom životu indijskome osamdesetih godina. U meditacijama Rade Iveković o Indiji osjeća se samorefleksija o tome kako se zapadnjak postavlja prema Indiji; iako je u autorice jasno razvidan svjetonazor otpora autoritetu i konvenciji, osjeća se i intelektualna težnja razumijevanju indijske tradicije kroz nju samu. Mogu se istaknuti neke pomirljive refleksije o razlikama u intelektualnome pristupu hinduističkih tradicionalnih učenjaka i zapadnoga kritičkog pristupa. Govoreći o jednom tradicionalnome hinduističkome učenjaku koji ju poučava sanskrtu, Iveković kaže „Možda doista nema kritičkog otklona, ali zato ima izvjesnu ospokojenu netaknutost svijetom. Kao neki unutarnji mir, jednu distanciranost druge vrste dakle, koja mu osigurava poštovanje. A ja, sa dosadnjikavom podozrivom ispitivačkom ‘distancom’ Zapadnjaka vježbam ono jedino što se ovdje s gramatikom ne uči, to je ‘udaljeni pogled’ na psihologiju indijskoga gurua i odnose koje on uspostavlja.”⁴³ Rada Iveković je o svojem doživljaju Indije napisala tekst „Zemlja ružine jabuke”, objavljen u knjizi *Druga Indija*.⁴⁴

Sasvim su drugačiji putopisi *Santhana* Borne Bebeka i *U potrazi za staklenim gradom* Željka Malnara i Borne Bebeka. U njima se osim opisa zemalja, ljudi i običaja javljaju avanturistički duh i motivi duhovnoga traganja. U avanturističkom žanru, preteča bi im mogao biti život i djelo Tibora Sekelja koji je, iako mađarskoga podrijetla, također vezan i uz Hrvatsku u kojoj je studirao i povremeno boravio. Sekelj je bio istinski avanturist koji je proputovao cijeli svijet, pa tako i Indiju u kojoj je boravio tri puta po šest mjeseci. Upoznao je Vinobea Bhavea, kojega spominje i Fadil Hadžić. Od Bhavea je Sekelj izravno učio o gandhijevskom načinu života i mišljenja, a za uzvrat ga je Sekelj poučavao esperantu. Svoje doživljaje krotiteljstva zmija i života u Indiji kao lutajućega isposnika, *sadhua*, opisao je u priči „Bio sam jogi” u knjizi *Na tragu doživljaja* koja je izašla u Sarajevu, 1976. g. Sekelj u intervjuu „Tragom doživljaja” navodi da je yogu učio u Madrasu u ašramu Jogasana-alayam (*yogāsanālaya*) kod svamija Narayana (svāmina Nārāyaṇe).⁴⁵ Na

43 *Benares*, str. 72-73.

44 Zagreb: Školska knjiga, 1982.

45 Letopis Matice srpske, 1982. Hvala Jurju Bubalu na ovoj obavijesti.

esperantu je Sekelj napisao i knjigu *Nepal otvara vrata* koja je prevedena na srpski i objavljena 1959. g. (Beograd: Rad).

Borna Bebek, s kojim je Malnar putovao, snimao i pisao, napisao je, u krugovima putnika i avanturista, legendarnu knjigu *Santhana*.⁴⁶ Knjiga je na hrvatskome jeziku izašla 1979. g., a onda 1980. g. i na engleskome.⁴⁷ *Santhana* je putopisno i avanturističko djelo, ali i vrsta duhovne autobiografije autora fasciniranog istočnjačkom duhovnošću. Knjiga je refleksija o unutarnjem razvoju, o univerzalnim temama ljudskoga traganja za smislom i svrhom. Zanimljivo je Bebekov opis Kālīghāṭa usporediti s Ritigovim; Bebek tamo ne vidi idolopoklonstvo i zlo te subjektivistički zaključuje kako su te stvari šokantne onoliko dugo koliko ih čovjek takvima shvaća. On ih vidi bez strave, u njima vidi, kako kaže, plodnost, proljeće, Sunce i Mjesec. Vrhunac Bebekova putopisa je opis boravka u Purī, gdje je proveo pet mjeseci ispunjenih intenzivnim jogijskim duhovnim vježbama i postao vodstvom gurua, svāmina Brahmānande. U gradu Purī nalazi se hotel i restoran Santhana. Od Nijemca „Georga” Bebek saznaje za sanskrtski koncept *sanātana-dharma*, ‘vječni red’ koji za Bebeka znači vječna i nepromjenjiva neizreciva istina; tako je knjiga i dobila ime.

Posebno mjesto među hrvatskim putnicima, putopiscima i dokumentaristima pripada Željku Malnaru koji je jedinstveno objedinio sva tri poziva. Rođen je u Zagrebu 12. travnja 1944. g. Sa suprugom, indologinjom Karmen Bašić otputovao je 1971. g. u Indiju iz Zagreba automobilom Zastava 750, popularnim fićom, u već legendarnoj avanturi. Iz tadašnje su Jugoslavije otišli u Bugarsku, zatim u Tursku, Siriju, Libanon. Potom su se vratili u Siriju, iz Sirije u Irak, Iran, zatim u Afganistan, Pakistan i konačno u Indiju, gdje će Karmen Bašić raditi kao lektorica hrvatskog jezika na Sveučilištu u Delhiju.⁴⁸

Željko Malnar je u koautorstvu s Bornom Bebekom 1986. objavio iznimno uspješnu putopisnu knjigu *U potrazi za staklenim gradom*. Vođeni istraživačkom i avanturističkom znatiželjom, ali i duhovnom potragom, autori teže otkriću legendarnoga Staklenoga grada. Na putu dočaravaju živopisne pejzaže, opasnosti džungle, izazove vremenskih uvjeta, ali i raznolike kulture i susrete s lokalnim stanovnicima.

46 Od sanskrtske riječi *sanātana*, ‘vječan’.

47 *Santhana, One Man's Road to the East*. Bodley Head, London, 1980. Izdanje na hrvatskome jeziku *Santhana*, Zagreb: Nakladni zavod MH, 1979.

48 Usp. uredničku bilješku Zdravke Matišić za knjigu *Krajolici, ljudi, predanosti* (Zagreb: Odjel za orijentalistiku Hrvatskoga filološkog društva, 2006). U knjigu nisu uključeni dnevnički zapisi s putovanja, već dnevnik započinje 7. srpnja 1971. g. u Delhiju.

Stakleni je grad mitsko mjesto koje, skriveno od očiju suvremenog svijeta, autori traže u bespućima Tibeta; u finalu knjige Malnar dospijeva u Stakleni grad iako ga tibetanski Lama pita zašto ga traži na Tibetu. Za Malnara i Bebeka Stakleni je grad i alegorija i stvarno mjesto, a potraga za njim potraga je za vlastitim ja. U prologu ističu da je Stakleni grad „Žena”, a putovanje na Istok je put u vlastito ja. Na str. 121 autori opisuju kako je Indija žena, Europa i Amerika su muškarci; Indija, poput sirena, zavodi, zna lagati, ne može je se voljeti, ni bezrezervno joj vjerovati. Indija traži otpor, dijalektiku (?).⁴⁹ Kasnije je Bebek u intervjuima tumačio da „Žena” ovdje znači pronalazak vlastite druge, izgubljene polovice i ostvarivanje cjelovitosti onkraj empirijske mnoštvenosti, što se potvrđuje i u knjizi tvrdnjom da Stakleni grad nije ni grad muškaraca ni grad žena, već treći grad.

Putopisi Bebeka i Malnara puni su slobodnih duhovnih refleksija o odnosima indijske duhovnosti i zapadnoga pristupa religiji, različiti od stručnih indoloških i filozofskih refleksija Veljačića, Katičića, Iveković i Bašić.

Brojni autori, poput Iveković ili Bebeka, nastojali su oblikovati intelektualni okvir unutar kojega će shvatiti i prihvatiti Indiju. U putopisu *Na putu u skrivenu dolinu* iz 2005. g. Davor Rostuhar (1982) oblikuje takav duhovni okvir, naizgled nihilističko „umijeće prihvaćanja besmisla” koje je zapravo umijeće življenja; religijske koncepte prihvaća onako kako prihvaća prijateljevu zaljubljenost u vlastitu djecu i ženu.⁵⁰ Rostuharov je putopis usredotočen na planinski sjever Indije, na Nepal i Tibet. Dinko Telećan (1974) objavio je 2008. indijski putopis *Lotos, prah i mak: Crtice s Potkontinenta* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk), a 2015. putopis po Šri Lanki, Indiji, Nepal i Kini *Azijska suita: Putni dnevnici 2009. – 2014.* (Zagreb: Sandorf). U knjizi *Lotos, prah i mak*, kombinaciji lirskoga kulturnoga traganja i duhovnog putopisa, autor važan intelektualni poticaj vidi u djelu benediktinskoga redovnika Bedea Grifitthsa, kojeg smatra „duhovno odista susretljivom osobom.” Knjiga opisuje dva putovanja, prvo u kojem je proputovao sjevernu Indiju, a drugo, duhovno, po južnoj Indiji. Autor ne vidi u putopisu želju za širenjem svojih horizonata ili upoznavanjem drugih kultura, već kao neku vrstu intelektualnog buđenja, potragu za samim sobom.

Juraj Bubalo (1976) objavio je 2007. knjigu *Put Indije* koja obuhvaća opis puta po sjevernoj Indiji i Nepal s naglaskom na buddhistička sveta mjesta, što ga iz-

49 Molvarec (2022), str. 106. Vidi u ovome opisu patrijarhalni nazor koji ženama pripisuje iracionalnu, neodoljivu i destruktivnu privlačnost.

50 Rostuhar, D. (2005). *Na putu u skrivenu dolinu. Umijeće prihvaćanja besmisla.* Zagreb: Profil.

dvaja od drugih putopisa.⁵¹ Ovaj putopis, usporediv u duhu s Telećaninovima, lirski je meditativni dijalog s Indijom, njezinom duhovnošću i filozofijom, osobito buddhizmom. S druge je strane Bubalo i pažljivi promatrač i precizan dokumentarist te se o svim lokalitetima mnogo može iz knjige i naučiti. Precizni se opažaji i opisi svakako mogu dojmiti čitatelja i u njima se možemo prepoznati svi koji smo u Indiji putovali. Bubalo se poziva na Bebekovu *Santhanu*, pa čak i putuje u Purī, gdje traži i identificira brojne lokacije iz Bebekovih putovanja sedamdesetih godina. Poglavlje „Baroli” referira se i na Malnarov dokumentarni film *Indija – pradomovina Roma* (1982). Bubalo je o Indiji još pisao u knjizi *Sto dana Azije – dnevnik s putovanja po jugoistočnoj Aziji*,⁵² a o buddhističkoj Šri Lanki, odnosno o Veljačićevu *Pustinjačkom otoku* u putopisnoj knjizi *Dodir Orijenta*.⁵³ Uz to se još može spomenuti i opsežna putopisna reportaža *Kako svakodnevnica postaje folklor – Indija 21. stoljeća: putopisne crtice* objavljena u časopisu *Zarez*.⁵⁴

Nažalost, malo je teže dostupna knjiga Gordana Šostika (1968) *O žuđena zemljo Budhe i Brahme*.⁵⁵ U duhu je Šostikov putopis suprotan duhovnim meditacijama mnogih drugih indijskih putopisa. Šostik se predstavlja kao duhovit, ali kritičan i britak pripovjedač. Suprotno naslovu, knjiga nije djelo autora koji žudi za produhovljenjem Buddhinim ili brahmanovim, već je naslov prvi stih pjesme *Sanja o Budhi i Brahmi* Slavka Batušića iz 1923. g. U knjizi *Delhi* iz 2013. g.,⁵⁶ koju je Šostik napisao sa suprugom i suputnicom na putovanjima sjevernom Indijom, Željansom Puljiz-Šostik, duhovito prepričava anegdotu kako mu je urednica neimenovane nakladničke kuće, kojoj je dao rukopis, predložila naziv za knjigu *Muslimani, hinduisti, budisti i turisti* koji je Šostik odbio, zajedno s drugim uredničkim intervencijama. Knjigu *Delhi* objavili su, kao i prvi putopis, u vlastitoj nakladi nakon neuspješne potrage za izdavačem. Ishod je knjiga koja je očito sasvim u skladu samo s onim što su autori željeli. Na sreću. Prilog Gordana Šostika „Delhijska priča”⁵⁷ opet je duhovit i bridak osvrt na Delhi, lišen svake komercijalizacije i želje za podilaženjem čitateljima, ali i političke korektnosti. To ga čini vrlo autentičnim; prilog je Šostikov i humoreska i precizan i iscrpan opis Delhija, njegovih spomenika, kulture i povijesti, ali i svakod-

51 Letopis Matice srpske, 1982. Hvala Jurju Bubalu na ovoj obavijesti.

52 Varaždin: Stanek, 2011.

53 Zagreb: Libricon, 2014.

54 *Zarez* br. 300, siječanj, 2011.

55 Zagreb: vlastita naklada, 2007.

56 Zagreb: vlastita naklada, 2013.

57 *Delhi*, str. 9-123.

nevnoga života u njem lišen duhovnoga traganja i intelektualiziranja. Prilog Željane Puljiz-Šostik⁵⁸ „Mejdica i madam”⁵⁹ u duhu je na tragu Šostikova osvrta, ali više usredotočena na svakodnevni život zapadnjaka u Delhiju; zato se autorica često dotiče društvenih odnosa među Indijcima i njihova odnosa prema zapadnjacima. Zato mi se čini da sadrži duboke uvide u to kako je strukturirano i kako djeluje urbano indijsko društvo. Dojmovi o delhijskome načinu života nisu prikazani na temelju kratkih usputnih razgovora s Indijcima, već dubljom i dugotrajnijom interakcijom na temelju koje su autori dobro oslikali različite fenomene suvremenoga indijskoga društva. Knjiga *Delhi* jedinstvena je i po tome što opisuje brojne zanimljive i vrijedne spomenike i kutke Delhija koje su svi prethodni putopisci preskočili; tim je prava šteta što knjiga nije lakše dostupna čitateljima zainteresiranima za Indiju.

Godine 2019. izašla je i publikacija *Indija: Putovanje u pradomovinu*⁶⁰ u kojoj je saborski zastupnik manjina Veljko Kajtazi napisao putopisni osvrt na svoje putovanje Indijom (Delhi, Āgra, Bangalore) u organizaciji Ministarstva vanjskih poslova Republike Indije i Indijskoga savjeta za kulturnu suradnju, sve u kontekstu indijskoga podrijetla Roma.⁶¹

Najnoviji indijski putopis je knjiga Jasena Boke (1961), *Život i smrt uz svetu rijeku: Gangesom od Himalaje do Bengalskog zaljeva*.⁶² Ova je knjiga također putopis po sjevernoj Indiji, ali se usredotočuje na rijeku Ganges, od njezina izvora u Himalaji do njezina ušća u Bengalskome zaljevu. Ovaj putopis manje je duhovno-filozofska meditacija, a više proučavanje indijskog društva, kulture i povijesti. U tom je smislu knjiga dosta drugačija od djela Bebeke, Malnara, Telećana i Bubala te srodnija Šostikovoj knjizi *O žuđena zemljo Budhe i Brahme*. Boko je također precizan dokumentarist koji se više od drugih autora, vjerojatno u skladu sa svojim počesto proklamiranim svjetonazorom, usredotočuje na društvene teme i nepravde, kastinske odnose i političku situaciju, dajući poprilično pouzdane informacije i procjene. Poput Šostika, Šostik-Puljiz, Telećana i Bubala, Boko kritički gleda na nove duhovne pokrete (osobito pokrete Hare Kṛṣṇa i Sai Babe i njegovih poklonika).

58 Željana Puljiz-Šostik (1976) radila je kao lektorica hrvatskoga jezika na Odsjeku za slavenske i ugrofinske studije Sveučilišta u Delhiju tijekom akademskih godina 2003/04., 2006/07. i 2007/08.

59 *Delhi*, str. 125-172.

60 *Indija. Putovanje u pradomovinu*. Zagreb: Savez Roma u Republici hrvatskoj „Kali Sara”, 2019.

61 Kajtazi od 2011. pa to trenutka pisanja ovoga priloga (2024. g.) u Hrvatskom Saboru zastupa austrijsku, bugarsku, njemačku, poljsku, romsku, rumunjsku, rusinsku, rusku, tursku, ukrajinsku, vlašku i židovsku nacionalnu manjinu.

62 Zagreb: Profil, 2020.

Stariji se putopisci na njih ne osvrću, što svjedoči o rastu popularnosti tih pokreta od osamdesetih godina naovamo. Neki od novijih putopisaca (Šostik, Šostik-Puljiz i Boko) posjetit će i Rishikesh, poznat po svojim školama i tečajevima *yoge* i meditacije, koji će također opisati u nepovoljnom svjetlu, zapažajući komercijalizaciju i prilagođavanje tradicije turističkim normama.

Dokumentaristi

Kad govorimo o hrvatskim dokumentaristima u Indiji, ističu se četiri imena, u prvome su redu tu Željko Malnar i Danijel Riđički, a u novije doba i Radovan Serdić i Dragan Nikolić. Malnar je 1972. diplomirao na filmskome odsjeku Indian Institute of Mass Communications. Nakon diplome odsjeo je u ašramu Swamija Shyama u Kulluu, u Himachal Pradeshu. U Indiji je počeo snimati filmove za strane producente i producenčke kuće u Indiji, a snimao je i filmove za vladu savezne države Rāḍasthān. Po povratku u Jugoslaviju uspostavio je suradnju sa zagrebačkom televizijom. Za emisiju *Mali svijet* snimao je dokumentarne priloge i filmove, poput filma *Djeca Rajasthana* (1979). Godine 1977. započeo se prilozima javljati u vrlo popularnoj i inovativnoj emisiji *Nedjeljnom popodne* Saše Zalepugina koji su mu donijeli popularnost u široj javnosti. Zajedno s Bornom Bebekom pokrenuo je 1979. ekspediciju na kojoj su snimili popularan i dobro prihvaćen dokumentarni serijal *Put na Istok* koji je na televiziji emitiran 1980. g. Za beogradsku je putopisnu emisiju *S kamerom kroz svet* snimio šest polusatnih dokumentarnih filmova. Prva je epizoda iz tog serijala *Put na istok* u kojoj se koristio snimkama iz istoimenog serijala, a u seriji se pojavljuje i Borna Bebek. Ostali su naslovi iz serijala *Indija – Pradomovina Roma* (1982), *Ribari indijskih obala* (1982), *San pustinjaških ljudi*, o rāḍasthānskima (1983) i *Majka Himalaja* (1986).

U 1980-ima Televizija Zagreb nastavila je emitirati Malnarove reportaže snimljene tijekom ekspedicije *Around the Tropic World*. Ta ekspedicija obuhvatila je preko 30.000 milja tijekom tri godine plovidbe od 1983. do 1986. godine. Ekspedicija je uplovila u 40 luka u 25 zemalja. Malnar je za ekspediciju radio kao snimatelj i redatelj, a Televizija Zagreb bila je koproducent s američkom kompanijom Tropic Venture i londonskim Institute for Ecotechnics. Dokumentarna serija nastala na toj ekspediciji zvala se *Putovanja u druge svjetove*, a režirao ju je Malnar.

Malnarovu posljednju ekspediciju prekinuo je rat u Hrvatskoj 1991. Plan je bio prijeći na konjima sve do Indije na tragu Aleksandra Velikog. Ekspedicija je preki-

nuta, a Malnar je uspio doći samo do Saudijske Arabije, blizu granice s Jordanom. Usprkos tome, snimio je kratku dokumentarnu seriju *Putovi Aleksandra Velikog*. Serija je u devet nastavaka emitirana na Otvorenoj televiziji od 11. prosinca 1992. devet nedjelja zaredom.

U kasnijim je godinama svoga života Malnar je ostao zapamćen po televizijskoj emisiji *Noćna mora*, u kojoj je ugostio neke osebujne ličnosti s margina društva i s njima raspravljao na provokativan način. Ta je kontroverzna emisija izazvala rasprave o svojoj prirodi. Do danas nema konsenzusa je li riječ o ironiji i anarhističkoj društvenoj kritici s jedne strane ili o lošem ukusu, želji za ekscesom ili privlačenju pozornosti s druge strane. U svakom slučaju, u emisiji je Malnar često prikazivao svoje nedvojbeno vrijedne dokumentarce iz prethodnoga dijela karijere od koji su neki dostupni na internetu. Malnar je preminuo u Zagrebu, 9. srpnja 2013.

Najvažniji naš dokumentarist koji se bavio Indijom je Danijel Riđički (1956), autor dokumentarnih TV serija i filmova o društvenim i kulturnim pitanjima u Indiji i Pakistanu. Riđički se više od Malnara fokusirao na Indijski potkontinent, i to osobito na kulturne, društvene i političke teme. Njegovi su interesi i stil potpuno drugačiji od Malnarovih, staloženiji, informativni, ali, poput Malnarovih, i estetski vrlo vrijedni. Riđički je diplomirao filmsku i televizijsku kameru na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu i slavistiku na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Radio je kao predavač, novinar, snimatelj i urednik na HRT-u. Od 1995. do 1996. g. radio je u Delhiju u agenciji The Associated Press Television, kao šef Južnoazijskog ureda. Od 2012. do 2017. g. radio je kao slobodni umjetnik u Colombu u Šri Lanki. U Pakistanu i Indiji snimio je brojne izvrsno obavijesne dokumentarne serije i filmove. U njima se sustavno i analitički bavi suvremenim političkim, društvenim i kulturnim pitanjima država Indijskoga potkontinenta. Neka su od njegovih najvažnijih djela o Indiji: (1) *Indija danas*, dokumentarni film o političkim promjenama u Indiji snimljen 1987. povodom 40. obljetnice neovisnosti Indije. (2) *Skice iz Indije* iz 1987. dokumentarna je televizijska serija o društvenim i kulturnim pitanjima u Indiji. (3) *Pakistan, zemlja i ljudi*, dokumentarna je televizijska serija o muslimanskom identitetu indijskog potkontinenta iz 1988. g. (3) *Jiye Bhutto* dokumentarni je film o obnovi demokracije u Pakistanu i političkom usponu Benazir Bhutto iz 1988. g. (4) *Indija, vrijeme promjena*, dokumentarni je film o političkom padu premijera Rajiva Gandhija iz 1989. g. (5) *Kašmirsko pitanje*, dokumentarni je film o sporu između Indije i Pakistana oko Kašmira iz 1990. g. (6) *Karachi, ključ Pakistana*, dokumentarni

je film o propadanju nekoć prosperitetnog grada Karachija iz 1990. g. (7) *Tihi glasovi* (2001), dokumentarna je serija od šest polusatnih epizoda o položaju manjina u Indiji i Pakistanu. (8) Ovdje možemo istaknuti dokumentarni film *Viaggio*, inspiriran Vesdinovim putopisom *Viaggio alle indie orientali*, kojega je u suradnji s Brankom Riđički snimio 2003. g. (9) Za produkcijsku kuću TVE iz Londona režirao je filmove *Sustainable Development*, dokumentarac o održivom razvoju u indijskoj saveznoj državi Tamil Nadu (2003) i (10) *Kani Tribe*, film o interakciji plemena Kani i Ayurvedskog instituta u Kerali (2003). Dok je radio na Šri Lanki, Riđički je producirao i režirao dokumentarne serije *Perspectives on Lankan Business Leaders* (2014/15.) i *Past is Another Country*, dokumentarnu seriju o kulturnoj baštini Šri Lanke (2013).

Radovan Sređić (1955. – 2014. g.) bio je svjetski putnik i dokumentarist koji je za HRT snimio brojne dokumentarne filmove sa svojih putovanja. Godine 2008. snimio je film *Bombay/Mumbai*; 2009. g. *Zlatni dijamant Šri Lanka*, a 2012. g. dokumentarni petodijelni serijal *Azijske razglednice* od kojih su prve tri epizode posvećene Indiji.⁶³

U posljednje je vrijeme dva dokumentaraca o Indiji snimio novinar Hrvatske radiotelevizije Dragan Nikolić. Godine 2017. snimio je dokumentarac *Indijski slon*, koji se bavi izazovima s kojima se suočava Indija, zemlja s brzorastućom ekonomijom i ogromnim demografskim potencijalom, dok dokumentarac *Od Dubrovnika do Goe: Kako su stari Dubrovčani stigli do Indije?* iz 2022. g. govori o mogućim povijesnim vezama Dubrovnika i Indije.

Zaključna razmatranja

Kad govorimo o indijskim putopisima, među njima se mogu razlučiti neka zajednička obilježja. U razdoblju prije i netom nakon Drugoga svjetskog rata putopisci nastoje opisati i približiti daleku Indiju domaćim čitateljima; u novije je vrijeme uočljiv introspektivni i duhovni karakter brojnih rukopisa, a putopisci intenzivno tragaju za smislom, traže načine prihvaćanja druge i strane religije, uvijek nalazeći za to neki okvir. Pomna i poredbena raščlamba takvih okvira bila bi moguća vrijedna tema nekog budućeg književnog istraživanja. Glede putničkoga zanimanja za Indiju, među putopiscima je uočljivo slabije zanimanje za južnu Indiju (s izuzetkom Vojnića i Telećana) nauštrb sjeverne koja je detaljno pokrivena. Paradoksalno, naš je prvi indijski putopisac Filip Vesdin posjetio samo južnu Indiju (kao i Marko Polo),

⁶³ „Pozdrav iz Delhija”, „U gradu Taj Mahala” i „Uzduž Rajasthana”.

iako Vesdin nerijetko spominje i sjevernu, ali obavijesti o njoj prenosi iz druge ruke, onoliko koliko mu ih je u 18. st. bilo dostupno. Suvremenog bi čitatelja ipak moglo iznenaditi bogatstvo izvora o Indiji dostupnih u 18. st. U suvremenim se putopisima neke lokacije ističu, poput Benāresa koji je detaljno dokumentiran u skoro svim poslijeratnim putopisima (osim Hadžićeva), a oni najnoviji redovito opisuju Rishikesh, u skladu s rastom zanimanja za indijsku religioznost i *yogu* u drugoj polovini 20. st. Delhi kao početna i ulazna točka u Indiju u novim je putopisima vrsta inicijacije za naše putopisce; mjesto je to prvih iskustava, nerijetko šokantnih, kao i prvi podstrek za introspekciju i promišljanje razlika i odnosa prema Indiji. Nakon tog nerijetko šokantnog početka, brojni putopisci na nekoj drugoj lokaciji nalaze svoj „Stakleni grad“, putničku i duhovnu katarzu – Malnar i Rostuhar na Tibetu, Bebek u Purī, Bubalo u Bodh Gayi, Telećan u južnoj Indiji. Indijski putnici, putopisci i dokumentaristi svi su na svoj način približili Indiju domaćim čitateljima i gledateljima. Sva spomenuta djela vrijedna su i važna, ponekad sažimaju i nabrajaju, a ponekad sadrže duboke refleksije na koje Indija potiče svojom duhovnom kulturom, poviješću, spomenicima, ali i ljepotama svojih prirodnih resursa.

Bibliografija

- Andrijanić, I. (2023). A note on early debate on the origins of the Romani language. In: *Roma as an Indian Diaspora – Unbreakable Ties*. Zagreb: Savez Roma u Republici Hrvatskoj Kali Sara, pp. 197–205.
- Andrijanić, I. (2022). Travellers, Travel Writers and Documentarians. U: Ivan Andrijanić, ur. *Croatian-Indian Links. Thirty chapters for Thirty years of diplomatic relations (1992 – 2022)*. Zagreb: Croatian Indian Society, str. 161-169.
- Bašić, K. (1999). *Putnici u Indiju iz naših krajeva*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Bibliotheca orientalis, Niz Prinosi.
- Bubalo, J. (2024). *Od Pola do Malnara. Putnici i istraživači u hrvatskoj kulturi od 13. do 20. stoljeća*. Zagreb; Libricon; Samobor: Meridijani.
- Depolo, V. (2008). Podrijetlo obitelji Polo i veze Marka Pola s Korčulom. U: Vujanović, Branko, ur. *Lucidar Marka Pola*. Zagreb: Denona, str. 19-23.
- Hitrec, H. (1922). Josip Hitrec and India – A Croat Captivated by India. U: Ivan Andrijanić, ur. *Croatian-Indian Links. Thirty chapters for Thirty years of diplomatic relations (1992 – 2022)*. Zagreb: Croatian Indian Society, str. 119-124.
- Križman, M. (1990). Pisma Nikole Ratkaja iz Indije. U: Zdravka Matišić, ur. *Hrvatske Indije. Most / The Bridge 4*, str. 109-194.
- Križman-Zorić, Đ. (1990). Put u Istočne Indije (ulomci). U: Zdravka Matišić, ur. *Hrvatske Indije. Most / The Bridge 4*, str. 218-245.
- Matišić, Z., Mate K. (2002). *Indije i Tibet Nikole Ratkaja*. Zagreb: Sekcija za orijentalistiku Hrvatskoga filološkoga društva i Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Mažuranić, V. (1925). Melek „Jaša Dubrovčanin” u Indiji godine 1480. – 1528. i njegovi prethodnici u Islamu prije deset stoljeća. *Zbornik kralja Tomislava – u spomen tisućugodišnjice hrvatskoga kraljevstva*. Zagreb: JAZU, str. 219-290, 554-681 (bilješke).
- Miković, M. (2003). *Iznad žita nebo: Ogledi iz književnosti*. Subotica/Zagreb: Hrvatska čitaonica.
- Molvarec, L. (2022). India in the Imagination of 20th and 21st Century Croatian Literature. *Poznańskie Studia Slawistyczne 23*, str. 93-110.

- Nilakanta Sastri, K. A. (1957). Marco Polo on India. In: É. Balasz et. al., ed. *Oriente Poliano: Studi e conference tenute all'Is. M.E.O. in occasione del VII centenario della nascita di Marco Polo (1254 – 1954)*. Rome: Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente, str. 111–120.
- Pavešković, A. N. (1998). Putopisac Marko Polo. *Poljica: godišnjak Poljičkog dekanata, Gata* 23, str. 38-66. Dostupno na: http://www.korcula.net/mpolo/mpolo_pav_index.htm [Pristupljeno 20. studenog 2024].
- Puljiz-Šostik, Ž. (2015). *Marco Polo i njegov Le divisiment dou monde (opis svijeta): fikcija i fakcija u književnoj historiografiji*. (Doktorski rad). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Schouten, J. P. (2020). *The European Encounter with Hinduism in India*. Leiden, Boston: Brill Rodopi.
- Vujanović, B., ur. (2008). *Lucidar Marka Pola*. Zagreb: Denona.

Summary

Croatian Travelers, Travel Writers, and Documentary Filmmakers in India

This article explores the history and general characteristics of travelogues and documentary films created by Croatian travellers in India. Surprisingly, their travel accounts are quite numerous; if we take Polo's work *Le divisiment dou monde* with some reservations, due to the insufficiently documented Dalmatian origin of Marco Polo himself (though the Dalmatian origin of his family is better documented), Croatian travel writing begins with Juraj Hus Rasinjanin in the 16th century, continues in the 18th century with Vesdin's extensive travelogue and encyclopaedic work on India, *Viaggio alle Indie orientali*. Throughout the 20th century, up to the present day, exists a substantial corpus of works on Indian travels, including documentary filmmaking. Some of these works exhibit a high level of literary and aesthetic refinement, while others are more valuable for their documentary and scholarly contributions. This article seeks to systematically list and classify these works according to their shared characteristics, aiming to provide a comprehensive overview of Croatian authors' travel writings on India at one place. Within Croatian cultural circles, some of these works are little known and studied, while others are difficult to access. Therefore, this article may serve to draw more attention to them, encouraging both the general readership and experts interested in India and the Orient to consider them more seriously.

Keywords: travelogues, travellers, missionaries, India

Urednici
Eva Katarina Glazer
Zvonimir Stopić

East meets West
Conference Proceedings

Istok susreće Zapad
Zbornik radova

Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu

Zagreb, 2026.